

ΕΤΟΣ Ε'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1934

ΤΕΥΧΟΣ 1

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΓΙΑΝΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΜΟΙ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΠΙΦΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΑΣ

«Τὸ γέροντον τοῦτον δεῖται τα καλά εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
Karl Jost τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoffmann τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Krich Frank, τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Raoul Dijami, μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν '34, '35, τῆς 'Αρ. — K. Tόμαντσιφόλδερ πολος τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν 'Αθηνῶν. — August Fassl θύρη, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Mex. Τζαρνιδής πόρθιος ἀποδοτείας. — X. Τζορτζόπουλος τακτ. μαθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Ιεκκίν θύρη, τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος μαθ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. — Konstantinos Τσάτσος μαθ. μαθ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. — Ion. Θεοδωρόπουλος τακτ. μαθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. — Θερ. Τσάχος θύρη, Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

ΤΥΠΟΙΣ

Κ. Χ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΦΑΡΡΩΝ 41, ΛΩΣΙΝΑΙ

1934

Ε.Γ.Δ.της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΛΡΧΑΙΟΙ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Θ. ΠΕΤΡΟΥ

«Η ἀντινυμογραφία ... ὅταν πρόκειται περὶ κριτικής καὶ δῆ τελευτικής ... εἶναι προσδικον τῶν πνευματικῶν καὶ γῆθικῶν ἐλάχησματων αὐθιρώπτων. Μὲς οἰσονδήποτε ἄλλον τόπον ὁ ἀντινυμογράφος δέγνη μή εἰναι χανεν ἀπαντήσεως, διότι οὐκ περιεφρονεῖτο ... καὶ αὐτὸς ἔγει πυρίσις αὐτομασίαν ... οὐπ' αὐτῷ τούτον τῶν ἀναγνωτῶν του. Ήν τοιούτῳ δημοσίεπον περισσικά, διεκδικούντα τὸν τίτλον του αὐτού τοῦ ἀπαντημονικοῦ περισσικού, δέχονται νὰ δημοσιεύσουν αὐτὴν ὑπερβασικὴν αὐτὸν πηρειμάτα (δι' αὐτὰς φέρει, πλὴν τῆς τυπωτῆς, καὶ σύμπαντανάντινην εἰλίνην διευθύνητην τὴν σύνταξιν), ἄλλα καὶ ἔπειντες. Τοιούτοις μελέτης, ἐπιθετικάς κριτικάς, πὸν νὰ μείνῃ ἀναπόνητον τὸ ἀντινύμοτος η ὑπὸ «ἄγνωστον» φευδόνυμον δημοσιευόμενον δὲν εἶναι δινατόν νὰ ζητηθῇ (οὕτε ζητεῖται ἄλλως τε ὑπὸ τοῦ ἀκολάχτωτοῦ ἐντριμονισμοῦ εἰς τὸ προσώπον τῶν ἀντινυμογράφων ἀναγνωτῶν μαζὶ κακοῦ) καὶ δὲν ὑφεστάμενον τὴν ἐπίλεσιν ἐπιστήμονα. Δὲν εἶναι δὲ δινατόν νὰ ζητηθῇ τούτο καὶ διὰ τὸν λόγον, διὰ κατὰ τὰ τελευταῖς ἔτη, τὰ σύντομά τῆς ἀντινυμογραφίας ἀκολουθεῖται καὶ ὑπὸ ἐπιστημόνων ακορυφωνται ἀντιτάσσασται ἐν τῇ πολιτείᾳ Πέσσις, ἀκαδημαϊκῶν διδακτορῶν μὴ διανυκτίνουν νὰ συνιστοῦν καὶ νὰ διαγέρονται εἰς τοὺς μαθητάς των ἀνώνυμων η ὑπὸ φευδῆ ἀργυρὰ σταγέτα ἀνιπάρκτου ἐνδικτος ἐνδιδόμενα φολλάδες. Η ταυτικὴ αὐτὴ πρέπει νὰ καυτηρισθῇ καὶ νὰ λείψῃ! Μὲς ἐπιστημονικὴν κριτικὴν καὶ ἐπίλεσιν ἔχει μεγίστην σημασίαν, πετος εἶναι διαγράφεις τὴν κριτικὴν. Τὸ ἀναγνωτικὸν κακοῦ δὲν ἀπαρτίζεται μόνον ἐξ εἰδικῶν, δηλαδὴ ἀνθρώπων δυναμένων νὰ πρίνον, δέν τὰ παρελαρθανόμενα εἰς τὴν κριτικὴν εἶναι ὅππος η ἀπαρτίζει. Κάκοιος πρέπει νὰ τὰ ἐπικυρώσῃ· μὲ τὸ δυστρά του. (1) φεύγομενος καὶ ἀποφεύγοντας νὰ πράξῃ τούτο δικολογεῖ ἀπλῶς, διὰ τὸ δυστρά του ἔγει πυρὸς μικρότερου τοῦ μηδενός, τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀντινύμοτου.

Τὴν τελευταῖαν ἀφοριήν εἰς τὸ νὰ γράψουν καὶ τονισθεῖν τὰ ἀν-

τέρω μοῦ δίδει κριτική τις δημοσιευθεῖσα εἰς τὸ περιστοιχόν «³Επιστημολόγος» (τεύχος Ιουνίου 1933) εἰς βάρος τῆς πραγματείας μου «⁴Ιστορία καὶ πρόσδος», κριτική, ἡ δποία, φέρουσα τὸν τίτλον «⁵Η πρόσδος καὶ οἱ ἀρχαῖοι», περιέχει βαρυτάτας ἐναντίον μου φράσεις. «Ο συγγραφεὺς τῆς κριτικῆς δὲν ἔτολμησε νὰ ὑπογράψῃ τὸ ἀμφιβόλου, ὡς θὰ ἴδωμεν, κύρους κριτικὸν πόνημά του. Ο ὑπεύθυνος δημώς τοῦ περιστοιχοῦ διευθυντὴς εἰς μάτην θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ καλύψῃ διὰ τῆς ιδίας (ἀνυπάρκτου ἀλλως) ἐπιστημονικῆς εὐθύνης του τὸ φιλοξενηθὲν εἰς τὸ περιστοιχόν του ἀνωγυμαγράφημα. Αν καὶ ἡ κριτικὴ εἶναι ἀνυπόγραφη, δὲν ὑπάρχει φράσις, ἡ δποία, διὰ τῶν λέξεων, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται, καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἶναι συντεταγμένη, νὰ μὴ προσδίδῃ — συγδυαζόμενων τῶν στοιχείων τούτων πρὸς τὰ ὄνοματα τῶν ἐπισηματέρων κάπως συνεργατῶν τοῦ περιστοιχοῦ — τὸν συγγραφέα της. Εἴμαι πάντως ὑποχρεωμένως νὰ ἀποσιωπήσω τὸ ὄνομά του.

¹⁾ Πρβλ. Η. Κανελλοπόντιον, 'Ιστορία και πρόοδος, 'Αθήνα 1933 σελ. 322, §.

²⁾ Ποβλ. Η. Κανελλοπούλου, ἔνθ' ἀν. σελ. 8.

³³) Ηρόδ. II. Κανελλοπούλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 6.

χήν τῆς ἀξίας τῆς ἴστορικής ἐπιστήμης. "(1) Ηγάπητος ωρίναι ὑπέλιμον τὴν ἴστορίαν ὡς καθιστῶσαν ἀνεξιτήλους ὑπὸ τοῦ χρόνου τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις· ὁ δὲ Ηνωκινδίδης περιτέρῳ χωρῶν ἀποφαίνει τὴν ἴστορίαν χρήσιμον ὡς διδάσκωσαν τὰς πράξεις ἀληθείας τὰς εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀναφερομένας (α. 22). (2) Οἱ ὄτεροι πάλιν ἴστορικοι ἔδοσσαν εἰς τὴν σίκείαν ἐπιστήμην ἀκτοῖς καὶ τύπον καθολικώτερον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἘΠΟΛΥΘΙΟΣ διατείνεται (θ. 4 πρβλ. 1, 4) διὰ πρώτος αὐτὸς συνέγραψε παγκόσμιους (καθολικήν καὶ κοινήν) ἴστορίαν ἐν ἀπιθέσει πρὸς τὴν κατὰ μήνας ἴστορίαν συγγράψιν δὲ οὐχὶ εἰδικὴν ἀλλὰ καθολικὴν καὶ παγκόσμιου ἴστορίαν ἦγε: Σωτῆραν ἐπίγνωσιν δὲ τις χωρεῖ περροτέρῳ καὶ πρώτῃ: τὴν ἴστορικήν ἐπιστήμην. Τέλος μὲ παραπέμπει: δὲ ἀνιωνυμιογράφος δὲ μᾶς μέντον γενικής φράσεως του εἰς τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, τοινέπον, δὲ: «Ὥς μέγας Ἀριστοτέλης ἔχει: ὡς πυρήνας τῷ φιλοσοφήματος τὸν ἀρχήν τῆς προσθῶν καὶ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς περισπουδάστοις αὐτῷ συγγράψιν: περάγει: ἴστορικήν ἐπισκοπησιν ἀκάστης ἐπιστήμης . . .».

Αὐτὰς εἶναι τὰ ἐπιγειρόμενα, διὰ τὸν νομίζειν ἔν κριτικὸς μου. Ετιμά μὲ ἀποδεικνύει ἀγνοοῦντα τοὺς «ἀνδρῶν προγόνους» μου. Διὸ τὸν ἀφελῶν τούτων ἐπιχειρημάτων νομίζειν. δὲ: ἀποκρούντας τὰ ὅπ' ἐμοῦ ὑποστηριχθέντα, συγκεκριμένως δὲ φράσεις, ἵνες αἱ ἀκόλουθοι: «(1) ἀρχαῖος "Ελλήν" ἡτοι θεόνυκτον νὰ συλλάδῃ τὴν ἴδεαν τῆς προσθῶν. Διὸ τὸν μυθικὸν ἀνθρωπον—καὶ δὲ "Ελλήν" ὑπέρβεν δὲ κατ' ἀρχὴν μυθικὸς τύπος αὐτοῦ ἀνθρώπου—τὸ παρελθόν δὲν ὑπάρχει ὡς πραγματικότης. Λέγοντες, δὲν δὲν ὑπάρχει ὡς πραγματικότης, θεννοῦντεν καὶ τοῦτο ἔχει κυρίως σημασίαν—, δὲ τὸ παρελθόν, παριθετόμενον τὴν μεράκην τοῦ μύθου, δὲν ἔμφανται: ὡς κατε., τὸ ὄποιον ὑπήρξεν ἀπλῶς, δὲν προσδέλλει ὡς κατε., τὸ ὄποιον πρέπει νὰ συμπληρωθῇ καὶ συνεχισθῇ (συμπληρώθει καὶ συγεγένεται: μέντον τὸ γένον: καὶ περιαρισμένον), ἀλλ' ἔμφανται: ὡς αἰώνιον παρόν. (2) "Ελλήν, ἀντιμετωπίζων τὰ πάντα ὡς παρόν, γισθάνετο τὸν κόσμον ἀργάμενον ἥποτε τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ ἀλευθερία, ἡ ὄποια διαίτε τὴν συνείδησιν του, εἰς τοῦτο ἔγκειται καὶ ἡ τραγικότης, ἡ ὄποια συνίστα τὴν πρὸς τὸν κόσμον σχέσιν του». (3) Τὰς φράσεις τους αὗτὰς δὲ κ. ἀνιωνυμιογράφος δὲν ἔτοι οὐσίαν καὶ νὰ ἔννοησῃ. Διὸ νὰ ἔγγονη τοιαύτες φράσεις, ἐπρεπε νὰ γνωρίζῃ τοὺς «ἀνδρῶν προγόνους» τους οὐχὶ ἀπλῶς ἐπὶ τῷ βάσει τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ἀλλὰ καll' ὅγε τρόπον τοὺς ὄποις καὶ τοὺς ἐμελέτησαν ἀνδρες, ὡς π.χ. ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Jakob Burckhardt²⁾, ἀνδρες, οἱ ὄποιοι, χωρίς νὰ ἔχουν τοὺς

¹⁾ Πρβλ. II. Κανελλοπόδην, θνητό μν., σ. 8.

²⁾ "Ιωας ἐπικαλεσθεὶς τινας εἰς βάσιν τοῦ Burckhardt τὰς φράσεις, τὰς ὄποιας διεπιπλωσαν ἔναντιν τοῦ ἔργου του «Griechische Kulturgeschichte» τοῦ Wilhelm Wölitz καὶ Eduard Meyer, ἣντας δὲ τοὺς ὄποιας δὲ Meyer εἰδικῶς κατεψήφισεν οὐτας καὶ κατ' αὐτοὺς τοῦ Rauke. Δέκα

πρόκειται ἐνταῦθα νῦν ἀμφισβητήσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ B u r c k h a r d t, μὴ εἰδικευθεὶς εἰς τὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος (οὗτος ἡσχολήθη μὲ τὸ πρόβλημα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ὡς τοιοῦτον—βλ. τὸ ἔργον του «Weltgeschichtliche Betrachtungen»—, ἐνέκυψε δὲ εἰδικώτερον κυρίως εἰς τὰ προβλήματα τῆς διτικοευρωπαϊκῆς ‘Ἀναγεννήσεως, συγγράψας τὸ ὕδαιντερον περὶ αὐτῆς ἔργον), περιέπεσεν ὡς πρὸς λεπτομερείας τινας εἰς σφάλματα ἢ μᾶλλον παροράματα. Τὰ σφάλματα δύος ταῦτα, τὰ δποῖα δικαιολογοῦνται ἐν πολλοῖς καὶ γενικώτερον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ’ ὄψιν ἀφ’ ἐνὸς μὲν τὴν ἐποχήν, καὶ τὸν συνέγγραψεν ὁ B u r c k h a r d t, ἀφ’ ἕτερου δὲ τὴν οὐχὶ ἀδικαιολόγητον κατ’ ἀρχὴν ἀντιδρασίν του κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ G r o t e γενοιμένης ἐξιδανικεύσεως τοῦ πολιτικοῦ τῶν ‘Ἐλλήνων βίου, δὲν ἡμπόδισαν τοῦτον νὰ καταλήξῃ καὶ εἰς πολλὰ φωτεινά περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ συμπεράσματα, τὰ δποῖα δρυπῆς ἐξετιμήθησαν ὑπὸ εἰδικῶν ψυχραιμοτέρων, ὡς ὁ P ö l i m a n n. Πρβλ. R o b e r t P ö l i m a n n, Grundriss der griechischen Geschichte nebst Quellenkunde, München 1906, σ. 9 κ. ἑ.

προβλ. Η. Κανελλοπούλου, Ενθάν., σ. 4 κ. ἐ.

σάφου. Η φιλοσοφία ἐν γένει τῆς ἴστορίας (καὶ ἡ ιδέα τῆς προσδόσου προύποσθέτει ταύτην)—ύπηρξεν εἰς τοὺς ἀργαῖους "Ιόληνας καὶ ἄρχοντας ἀγνωστος ἦ, καὶ ἐν ἀνεπτύχθη, ἀνεπτύχθη, ὑποτυπωδῶς καὶ συνδεσμοσιένη μὲ στοιχεῖα ψυθικά. Ἐπικαλούμενοι πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀντέρῳ οὐχὶ ἀπλῶς τὰς ίδεις μοι περὶ Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος γνώσεις, τὰς δύοις δὲ κριτικές μοι αἰτιοῦσθητε, ἀλλ' οὐα πάντες οἱ εἰς ἐμὲ τούλαχιστον γνωστοὶ ἴστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας διδάσκων. Ἐπικαλούμενοι τὴν γνώμην αὐτοῦ τοῦ Wilhelm Windelband, καὶ τοῦ προτος ὁ Κίκης ποιητὴς ἀνήγαγε τὸ ἴστορικὸν φαινόμενον εἰς ἀντικείμενον φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως.¹⁾ Εἶναι δὲ κριτικὸς μοι εἴναι σοφώτερος πάντων ἢ γνωρίζῃ μωσαϊκά τινας καὶ ἀπόκρυψα κείμενα ἀρχαίου συγραφέων, τὰ δύοις οἱ ἀλλοι ἀγνοοῦν, οὐ τοι παρουσιάσαι. Οὐ γάρ μον δὲν θγνόρισεν δὲ ἀρχαῖος "Εἰλην τὴν ίδειν τῆς προσδόσου, ἀλλὰ γνωστατον είναι τὸ ὑπό τοῦ κριτικοῦ μοι ἀγνοούμενον, οὐδὲ δὲν τοῦ "Ιαίδην παραδούσις εἰς ἥπισθι μόλις ἐμφανίζει τὴν ἴστοριαν κανονιζούσην κατὰ τρόπον ἀντιστροφὸν ἔχεινον, δὲ διστος τοιαυτῷ τὴν προσδόσου. Μηδὲ δὲ τοῦ προσδόσος σημιτίνει (εἶναι οὐδὲ τοι περιπτάσσοντον ανγκαχριένον, τούλαχιστον) τελειωτοίησιν καὶ προστίθασαν ἀπορτάχριντον χιονὸς τοῦ ἴστερηγμένου παντὸς στοιχείου πολιτισμοῦ πρωτογένειον κατεστόντος, δὲ "Ιαίδης καὶ δὲ ἀρχαῖος μόλις συνδέον τὴν ἀρχὴν ἀκριβῶς τοῦ κριτικοῦ πρὸς τὸν γρυπόν αἰώνα, πρὸς τὸ γρυπόν γένος τοῦ ἀνθρώπου δημιλούν δὲ περὶ προσούσιος γειρατεύσιος τοῦ μετάλλιον, οὐδὲ τὰ δύοις ἐπιλάσσονταν τὰ μετέπειτα γένη.

«Χρίστον μὲν πρώτιστα γένος μερίποντον ἀθένατει πείησαν "(Ιλύιπια διώλιατ' ἔγουστες...)"

λέγει δὲ "Ιαίδης, ἐμφανίζον μὲς «διεύτερον... γένος πολὺ γειράτερον τὸ «ἀργιόρων»,") μὲς τρίτον τὸ «χαλκιστόν»,²⁾ μὲς τελευταῖον δὲ γένος τὸ δύοις πέπρωται ἐπίσης νὰ ἀφανισθῇ, τὸ «εἰδίρεον», διάκριτον, εἰς τὸ διστον θεῖρετ δὲ ποιητής ἀνήκοντα καὶ τὸν ἔντεν τοῦ.³⁾ Καὶ παρεμβάλλει βεβαίως δὲ "Ιαίδης μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τελευταῖον τοῦ γενῶν γένος τοι «δικαίτερον», «ἄρειον» καὶ «ἄλιτον», τὸ τοῦ «ἡρόινον» καὶ ἥμιττέον»,⁴⁾ διακρίπτων τὴν διαχρονίαν πρὸς τὸ γειράτερον βαίνουσαν σειρὰν τοῦ ἀλλοι γενῶν, ἡ παρεμβάσθη δημος κύριος φαίνεται μετάλλον γενομένη διπλὸν ποιητοῦ, παραδιαστάτης τοῦ ἀρχαῖο μόλισθο. Χαρακτηριστικὸν είναι, δὲ διαίτη, μητρισμόν τοις τὴν «εἰλετίαν» τὸν μόλισθο τοῦ "Ιαίδην, παραλείπει πλήρως τὸ τοῦ ἡρόινον

¹⁾ Περβλ., Wilh. Windelband, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, Tübingen 1921, σ. 119.

²⁾ Περβλ., "Ιαίδης ον, "Ἐργα (εκδ. W. Elamowitsch), 109 σ. f.

³⁾ Περβλ., "Ιαίδης ον, Ἕγθι ἀν., 127 σ. f.

⁴⁾ Περβλ., "Ιαίδης ον, Ἕγθι ἀν., 143 σ. f.

⁵⁾ Περβλ., "Ιαίδης ον, Ἕγθι ἀν., 174 σ. f.

⁶⁾ Περβλ., "Ιαίδης ον, Ἕγθι ἀν., 193 σ. f.

καὶ ἡμιθέων γένος καὶ ἐμφανίζει τὸν μύθον βασιζόμενον ἐπὶ μόνου τοῦ συμβολισμοῦ τῶν μετάλλων.¹⁾ Ο δὲ Wilamowitz²⁾ θεωρεῖ αὐτογόητον, δτι δὲ Ἡσίοδος, διὰ νὰ ἔξοικονομήσῃ καὶ τοὺς διηγημάτους ἥρωας, παρενέβαλεν αὐθαιρέτως μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου τῶν διὰ μετάλλων συμβολιζομένων γενῶν τὸ γένος τῶν ἡμιθέων, τὸ δποτὸν ἐμφανίζεται ὡς δικαιούτερον τοῦ ἀμέσως προηγουμένου καὶ εἶχε (συμφώνως καὶ πρὸς τὴν περιλαμβανομένην εἰς τοὺς στίχους 11—41 τῶν «Ἐργων» τοῦ Ἡσιόδου γῆθικὴν διδασκαλίαν) τύχην καλλιτέραν. Άλλὰ καὶ ἄν ἀκόμη ὑποθέσωμεν, δτι ἡ ἴδεα τοῦ τετάρτου γένους ἀποτελεῖ ἔνιατον μετὰ τοῦ δλου μύθου σύγολον καὶ δὲν ζητεῖ γὰρ ἔξυπηρετήσῃ σκοπὸν ἔξω τοῦ μύθου τούτου κείμενον, καὶ πάλιν τὸ γεγονός, δτι εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἑλληνος προηγήθη τῆς κειμένης πραγματικότητος, προηγήθη τοῦ διὰ τὸν Ἑλληνα ἰσχύοντος «παρότος»,³⁾ τὸ τῶν ἡμιθέων καὶ ἥρωων γένος, τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυρεῖ σαφῶς περὶ τοῦ έτι, οἱ Ἑλληνες ἡσαν ξένοι πρὸς τὴν ἴδεαν τῆς προσδευτικῆς ἔξελιξεως τῆς ἱστορίας καὶ εἶχον ἀναπτύξει τὸ πολὺ τὴν ἴδεαν τῆς ἐναλλαγῆς τῶν καλῶν καὶ κακῶν ἐποχῶν, τὴν ἀρχὴν τῆς περιοδικότητος καὶ τῆς κυκλικῆς ἔξελιξεως.⁴⁾ Καὶ εἶναι γνωστόν, δτι ἡ εἰς τὸν μύθον τοῦ Ἡσιόδου διαγραφομένη ἀντίληψις (καὶ δὴ τόσον ἡ τῆς προτούσης καταπτώσεως, δσον καὶ ἡ τῆς περιοδικότητος) ἔξηκλούθησεν ἰσχύουσα καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Εἶναι δὲ ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀκρως ἀντίθετος πρὸς πᾶσαν περὶ προόδου θεωρίαν. Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν (καὶ μόνον εἰς αὐτὴν) δέοντας ἀναζητηθοῦν στοιχεῖα τινὰ καὶ ἵχνη φιλοσοφικῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι. Δι' αὐτὸν καὶ ὁ Wilamowitz, δ δποτὸς, ἐπικαλούμενος τὸν Schiller, καταπολεμεῖ

¹⁾ Η λάτωνος, Πολιτεία (ἔκδ. Teubner), 546 Ε κ. ἔ.

²⁾ Ηρβλ. II. v. Wilamowitz-Moellendorf, Hesiodos Erga, Berlin 1928, σ. 139.

³⁾ Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον πάντως νὰ τονισθῇ, δτι ἡ ἀρχή, καθ' ἣν προηγήθη τοῦ παρόντος κάτι καλλίτερον, δὲν προδίδει «πεσσιμιστικὴν» τοῦ Ἑλληνος διάθεσιν. Διὰ τὸν κλασσικὸν τούλαχιστον Ἑλληνα τὸ διὰ τοῦ μύθου ἔξιδανικευόμενον παρελθόν συνεχιωνεύετο, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρῳ, εἰς τὸ παρόν, εἰς τὴν ἴδεαν αἰσθαντοῦ τιγδὸς παρόντος. Δι' αὐτὸν καὶ ὁ Η λάτων π. χ. προσέδωκε στατικὸν καὶ ὑπεριστορικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸν μύθον τοῦ Ἡσιόδου. Ηρβλ. π. χ. Η λάτωνος. Πολιτείαν, 415, ὡς καὶ 546 Ε κ. ἔ.

⁴⁾ Ο Eduard Spranger εἰς τὴν πραγματείαν του «Die Kulturzyklentheorie und das Problem des Kulturverfalls» (Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, 1926) θεωρεῖ καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ σημειουμένης περιοδικότητος ὡς κατ' οὖσαν νεωτέραν, ἀν καὶ ἀναγνωρίζει, δτι γύζεις τινες περὶ αὐτῆς ὑπάρχουν εἰς ἀρχαίους τινας μύθους καὶ εἰς τὰς περὶ τῆς περιοδικῆς ἐναλλαγῆς τῶν πολιτευμάτων θεωρίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων.

τὴν ἰδέαν τῆς προσδου καὶ χαρακτηρίζει ἀντιθέτως τὴν ἀρχήν τῆς κυκλικῆς ἐναλλαγῆς καὶ τῆς περιοδικότητος ὡς τὸ κατ' ἔξογην δργανον τῆς ἴστορίας τῆς φύλοσοφας.¹⁾ χαρακτηρίζει τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν ἕδρυτήν ταύτης.²⁾ Καὶ πράγματα: ἀνεξχρήτως τῆς ὑρίστητος τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐδὺ πρέπει ἥ, ὅγε: νὰ θεωρήσωμεν τὸ εἰς τὸ ἔργα τοῦ Πλάτωνος εὐρισκόμενα στοιχεῖα ὡς ἔχαντα διὰ νὰ ἐμφανίσουν τούτον συλλαβίντα φύλοσοφοῦς τὸ πρᾶξητικά τῆς ἴστορίας, γεγονός εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχή τῆς κυκλικῆς ἐναλλαγῆς καὶ περιοδικότητος, ὡς ἀνεπτύχιη αὗτη μυθικοῖς μὲν καὶ ὑποτυπωθοῖς εἰς τὸν «Πολιτικόν»,³⁾ συστηματικώτερον δὲ — (ἐν καὶ μόνον ἐν αγέσαι πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτευμάτων) — εἰς τὸ ηὔθελον τῆς «Πολιτείας»,⁴⁾ συνιστᾷ μετά τῆς παραδεισικῆς ἰδίας τῆς προτεύσατος καταπτώσεως τὰ μόνα στοιχεῖα, μὲ τὰ ὄποια τὴν ἀρχαῖαν Ἑλληνικὴν σκέψην ἀντιμετώπισε — καὶ δὴ διὰ τῆς ὁδοῦ οὐγί τῆς «ἀποστήλωσης» καὶ τῆς «διανοίας», ἀλλὰ τοῦ μύθου ἥ τὸ πολὺ τῆς «διάνης»⁵⁾ — τὸ πρᾶξητικά τοῦ γέγνεσθαι, τῆς ἴστορίας. Οἱ Γεννητικοὶ Ρολογικοὶ ὑπεστήριξεν ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ, ὅτι — παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ στοιχεῖα ταῦτα εὑρηγνύται καὶ εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τούτους ὡς ἀποκλείσαντα κατ' εὐσέβην τὸ «ἴστορικὸν φανόμενον» ἀπὸ τὰ ἀντικαίμενα τοῦ ἀποτελεσμάτου τοῦ ἐνδιαφέροντος.⁶⁾

¹⁾ Πρβλ. Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, Weltperioden (in „Reden und Vorträge“, Bd. 41, Berlin 1893), p. 31 s. f.

²⁾ Πρβλ. Wilamowitz, Ἐνθ³ ἀν., p. 15.

³⁾ Εἰς τὸν «Πολιτικόν» μάλιστι γνωστομένην απαντηματικήν τις ἀλλικας τὴν ἰδέαν τῆς κυκλικῆς ἐναλλαγῆς πρὸς τὴν παριδημοτικήν ἰδέαν τῆς προσθοτικῆς κατακτημάτων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν «κυριότερων τῶν Κρητών». Πρβλ. Πλάτωνος, Πολιτικόν, 271 καὶ 272.

⁴⁾ Ως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτευμάτων ἀντιπροσωπεύει ἡ ἀρχὴ τῆς περιοδικότητος καὶ μετά τὸν Πλάτωνα, ἐν μέρει μὲν ὑαλὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἴδιαιτέρως δὲ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου. Οὗτος, θεωρήσας τὸν Πλάτωνα, ὡς τὸν «ἀκριβέστερον» παντὸς ἀλλού τὸν πρόβλημα τῆς κατὰ φύσιν μεταβολῆς τῶν πολιτειῶν εἰς ἀλλήλας, θεωρήσει (πρβλ. Πολυβίου, Ἰστοριῶν Ἐκτην., B, 1), ἐδίδουσεν, ὅτι καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς πολιτεικῆς ζωῆς ὑπάρχει διαρκής καὶ δυθυράχη ἡ ἐναλλαγὴ μεταξύ κατόπιν καὶ κακῶν πολιτευμάτων (βασιλεία—μοναρχία, ἀριστοκρατία—οἰκιγενεῖα, δημοκρατία—οἰκλοκρατία καὶ χειροκρατία), καταλήγει δέ εἰς τὴν ἐξῆς προστομήν: «Αὗτη πολιτειῶν ἀνακύκλωσις, αὕτη φύσις τῶν οἰκονομῶν, καθ' ἣν μεταβολὴ λαμβάνεται, καὶ πάλιν εἰς αὗτὴ κατανέψεται κατὰ τὰς πολιτείας» (Πρβλ. Πολυβίου, Ἐνθ³ ἀν., VI, 9, 10).

⁵⁾ Πλάτωνος, Πολιτεία, 588 E κ. f.

⁶⁾ Πρβλ. Guntar Rohr, Platons Stellung zur Geschichte. (Schriften, Arbeiten zur Philosophie und ihren Grenzgebieten, herausgegeben von Nicolai Hartmann, Richard Krautner und Julius Stenzl, 2. Aufl. 1906).

Τὴν αὐτὴν γνώμην υποστηρίζει δὲ Rohr ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ William Witz μάλιστα ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς ἐστερημένον πλήρως κρίσεως ιστορικῆς.¹⁾ "Οσον ἀφορᾷ τὴν ἔννοιαν τῆς προόδου, αὕτη (καὶ ἡ λέξις ἀκόμη) εἶναι ἀγνωστος εἰς τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐν γένει πνεῦμα. Ἐμεινε δὲ ἀγνωστος μέχρις αὐτῶν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐν τῷ ἡ παραδεισιακῇ ἀντίληψις τῆς προϊόνσης καταπτύσεως διεξεδίκησεν ἐπιτυχῶς—ὡς τονίζει καὶ δὲ Ferdinand Tönnies,²⁾ ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς κοινωνιολογίας, ὁ διποτὸς ἥσχοληθη ἴδιαιτέρως καὶ μὲ τὴν ιστορίαν τῆς φιλοσοφίας—τὴν ίσχύν της μέχρι τοῦ ΙΙ' αἰώνος, ἐν μέρει δὲ καὶ πέραν αὐτοῦ (μέχρι τοῦ (William)attista Vico καὶ αὐτοῦ τοῦ Rousseau), ἡ ἴδεα τῆς προόδου υπῆρξε μέχρι τῆς ἀναγεννήσεως ἀπολύτως ἀγνωστος, ἀπεκρυσταλλώθη δὲ μόλις κατὰ τὸν ΙΙ' αἰώνα.

Χρυσταλλωθή σε μολις κατα την ίδιη αποκά.
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΤΗΣ
Είναι ο Κριτικός μου, απόσιωπῶν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου παραδοθέντα
εἰς ἡμᾶς μῆθον καὶ πάντα τὰ ὑπ’ ἐμοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντα, προ-
τάσσῃ τὸν μῆθον τοῦ Προμηθέως, διαπράττει σόφισμα καὶ δὴ σόφι-
σμα παιδαριώδες. Λέγω δέ, δτι ὁ κριτικός μου διαπράττει σόφισμα,
διότι γράψων οὗτος, δτι «ὁ μῆθος τοῦ Προμηθέως, . . . , θέλει νὰ πα-
ραστήσῃ . . . . τὴν ἀδιάλειπτον προσπάθειαν πρὸς βαθμιαίαν κατά-
κτησιν τοῦ φυσικοῦ καὶ ἴστορικοῦ κόσμου», διαστρέφει ἀπλούστατα
καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ προσαρμόσῃ τὸν μεγαλειώδη ἔκειγον μῆθον εἰς τὰς
μικρὰς καὶ πονηράς του ὡς κριτικοῦ δρέξεις. Ο μῆθος τοῦ Προμη-
θέως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ βαθμίδας καὶ βαθμιαίας δηθεν κατακτή-
σεις, ἀλλ’ ἐμφανίζει ἀντιθέτως — συμφώνως πρὸς δσα ἐγὼ εἰς τὴν
καυτηριαζόμενην παράγραφον τῆς μελέτης μου διδάσκω — τὸν ἀρχαίον
“Ελληνα ζητοῦντα διὰ μιᾶς καὶ μόνης χειρονομίας καὶ μὲ τὴν συνεί-
δησιν Θεοῦ νὰ δημιουργήσῃ ἐκ τοῦ χάους (διότι ὡς χάος ἐμφανίζεται
αὐτὸν πάν τὸ χθεσινόν) τὸν κόσμον. Δι’ αὐτὸν καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐμ-
φανίζει τὸν ήρωά του παραπογούμενον διὰ τὰ δεινά, τὰ δποτα αὐτός,
ὦ Θεός, ὑπὸ τῶν Θεῶν ὑφίσταται. Οἱ δημιουργήσαυτες τὸν μῆθον τοῦ
Προμηθέως δὲν ἥσαν σχολαστικοὶ τῆς ἴστορίας ἐρευνηταί, ζητοῦντες νὰ
ἀνακαλύψουν τοὺς νόμους τῆς βαθμιαίας ἐξελίξεώς της, ἀλλ’ ἥσαν ἐλεύ-
θεροί καὶ τραγικοὶ τύποι, οἱ δποτοι ἔζητουν νὰ κατακτήσουν διὰ μιᾶς τὸ
θεροὶ καὶ τραγικοὶ τύποι, οἱ δποτοι ἔζητουν νὰ κατακτήσουν διὰ μιᾶς τὸ
θεροὶ καὶ οἱ δποτοι, θραυσμένης τῆς προσπαθείας των, ἐγγώριζον — δπως
πάν καὶ οἱ δποτοι, θραυσμένης τῆς προσπαθείας των, ἐγγώριζον — δπως
τονίζει δητῶς διὰ τοῦ στόματος τοῦ Προμηθέως ὁ Αἰσχύλος —, δτι εἰς
τὸν αἰώνα τῶν αἰώνων θὰ ξαχύσῃ εἰς βάρος των ἡ τιμωρία καὶ ἡ ἐκδίκη-

z 1, 1 Heft), Berlin 1932. Βλέπε τις τα συμπεράσματα του Rohr σε σελ. 120 κ. 6.

¹⁾ Prof. Wiliamowitz, Hellenische Geschichtsschreibung (in "Reden und Vorträge" Bd. II, Berlin 1926), o. 235).

²⁾ Prof. Ferdinand Tönnies, Fortschritt und soziale Bewegung, Karlsruhe 1926, o. 86.

σις τῶν Ήερῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δέον ἐπιπροσθέτως νὰ τονισθῇ: ἐάν ὁ μύθος τοῦ Ηρομηθέως διδάσκῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν τῷ ἴστορίᾳ βαθύμαιας προσόδου, πῶς ἔξηγεται, διὰ τὸ Ησίοδος συνδυάζει τοῦτον ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸν ἀφτιγείται καὶ δὲν τὸν θεωρεῖ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν ἀνιωτέρῳ μνημονευθέντα λιθίον τὸν «γεννῖν», ὃ ὅποτος διδάσκει τὴν ἀντίστροφον ἀκριβῶς πρὸς τὴν πρόσδοτον ἔξελεῖν τῆς ἀντίρωπότητος: Ήδη ἔξηγεται τέλος, διὰ τὸ Ησίοδος ἐμφανίζει τὸν μύθον τοῦ Ηρομηθέως ἀρρήκτως συνυφασμένον πρὸς τὸν μύθον τῆς Ηλευθερίας, ὃ ὅποτος δὲν ἀποτελεῖ εἰς τοὺς φάσιν διάφορον τῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μύθου τὸν γεννῖν συμβολιζομένης ἰδέας τῆς καταπτώσεως (οὐγὶ δὲ τῆς προσόδου):

Καὶ ταῦτα διαφέρει τὸν μύθον τοῦ Ηρομηθέως. (1) Κριτικός μου δηλαδεὶς παραπέμπει καὶ εἰς τὸ χρυσὸν τῆς «Ἀντιγόνης». Ἀλλὰ καὶ ἐδὴ διαπράττει οὔτε τὸ αὐτό, ἀς ἀνιωτέρῳ, πανδαρενίδες σάρκισμα καὶ λέγει, διὰ τὸ Συμφοράλιγός εἰς τὸ περὶ οὐδὲ λόγος γεροκόν «ἀγκιλάζει τήν ἀντίρωπήν σιγάνωιν, γῆται κατὰ μικρὸν προπεγυμένη δαμάζει τήν ἄψυχον καὶ τὴν ζωὴν τούς...». Παρακαλεῖται ὁ κριτικός μου νὰ ἀναγνώσῃ ἐκ νέου τοὺς ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ιδίου δριψημένους στίχους τοῦ χρυσοῦ καὶ νὰ μου ὑποδεῖξῃ καὶ ὑπαντιγρίδην ἀπλῶς ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Ημιμυστικῆς περιπόδου. (1) ποιητής «ἀναγιέλπει» πράγματι ὑπέροχον εἰς τὸν ἀντίρωπον θύμον, μεγάλη δημοσίευση ὑπάρχει ἀπόστασις μεταξὺ τοιωτοῦ τινος θύμου καὶ σίασθήποτε τῆς στοιχειωθεστάτης ἔστω—περὶ ιστορικῆς προσόδου Ηερίας. (1) θύμος τοῦ Συμφοράλεον ἐπικυρώει ἀπλῶς ἔκεινο, τὸ ἕπος καὶ ἐγὸν ἐτόνισκε εἰς τὴν μελέτην μου, διὰ δηλαδὴν ὁ ἀρχαῖος «Ιλλην εἶγε συνεδηγήσιν τῆς δυνάμεως καὶ ἐλευθερίας του καὶ μένον πρὸ τοῦ Ηλευθερίου θεωρήσεται δέος.

(1)σον ἀφορῷ τέλος τὸ ἐπιχειρηματικὸν κριτικοῦ μου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἀρχαῖον ιστορικού, εἰς τοῦτο ἔχω νὰ ἀπαντήσω κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Εἴπεν οἱ Ηγετεῖς καὶ Μοικριδίης εἶχον πράγματι συλλάβει τὴν ἔννοιαν τῆς προσόδου, δὲν Ήδη ἔξηγετο τοῦτο ἀπλῶς ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Θοικινδίου, καὶ τὸν τὸ ἔργον του πράκτοιται «ακτῆμα ἐξ ἀει μελλον ἦτο γώνισμα ἐξ τὸ παραχρῆμα», ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀλλῆς συγκεκριμένης περὶ προσόδου διδασκαλίας. (1) ἀνιωτέρῳ φράσις τοῦ Θοικινδίου σημαίνει βεβαίως, διὰ οὗτος ἐθεώρει τὸ ἔργον του ἀνώτερον τοῦ ἔργου παντὸς προγενεστέρου ιστορικοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἀλιφιβολία, διὰ φράσεις, ὡς ἡ ἀνιωτέρω, καὶ αντικρούσεις τῶν διδαγμάτων προγενεστέρων φιλοσόφων, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ Αριστοτελοῦς ἐπιχειρούμεναι, σημαίνουν στροφήν τινα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ «Ιλληνος, στροφὴν συγκεκριμένως ἀπὸ τοῦ μύθου καὶ τῆς δημιουργικῆς θέας εἰς τὴν γηφαλιστηταντα. (1) Ο στροφὴ δηλαδεὶς αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ὑπερτυπώδης. Ἀντικρούσιων π. χ. ὁ Αριστοτελῆς εἰς τὰ «Ιλολιτικά» τὸν Σωκράτη, τὸν Ηλάτωνα καὶ τοὺς τὴν «ἕιτα λόγητα τῆς οὐσίας» εἰσηγηθέντας ἢ εἰς τὰ «Μετὰ τὰ φυσικά» τοὺς πρὸ αὐτοῦ τὴν «ἀρχὴν τῶν δυτιῶν» καὶ τὸ «αἴτιον τοῦ κόσμου» ἀναζητήσαντας, ἐπράξε τούτο

κατὰ τρόπον γηφαλιώτερον μὲν ἐκείνου, καθ' ὃν ἐμφανίζει ὁ *Πλάτων* τὸν Σωκράτη ἀντικρούοντα τὸν «ἐξαπατήσαντα» αὐτὸν κατ' ἀρχὰς· Ἀγαξαγόρα, διλγώτερον διμως γηφάλιον ἐκείνου, καθ' ὃν πολὺ ἀργότερον καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν πλέον τῆς αἰγυπτιακῆς, ρωμαϊκῆς καὶ Ἑλληνιστικῆς σκέψεως ἐπεχείρησε. νὰ ἀντικρούσῃ ὁ εἰρωνευόμενος τοὺς μύθους Λιόδωρος Σικελιώτης τοὺς πρὸ αὐτοῦ «τὰς αἰτίας» π. χ. «τῆς πληρώσεως» τοῦ Νείλου ἀναζητήσαντας, τὸν ἐκ τῶν ἐπτά σοφῶν Ηαλίη καὶ Αηιώκριτον τὸν Ἀβδηρίτην, τὸν Ἰφρόδον καὶ τοὺς ἐν Μέριφει φιλοσάφους, Οἰνοπίδην τὸν Χῖον καὶ Ἀγαθαρχίδην τὸν Κρίδιον.¹⁾ Εἰ δὲ *Salin* τούτους ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀριστοτέλη, ὅτι ἡτο «κατὰ τὴν παλαιὰν τῆς λέξεως ἔννοιαν ἀνὴρ θεωρητικός», οὐχὶ δὲ ἀνθρωπὸς «ἱστορικός». Προσθέτει δὲ ὁ *Salin* ἀμέσως μετὰ ταῦτα τὰ ἔξης: «Ἔπειτα ἐν τῇ σημερινῇ ἔννοιᾳ τῆς λέξεως ἱστορικὴ παρατήρησις ἡτο εἰς αὐτὸν οὐχὶ ἀπλῶς ὡς πρόθεσις, ἀλλ' ὡς δυνατότης τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ βλέμματος ξένη. Δὲν διάρκει δὲ γνώμη τόσον ἐσφαλμένη, δύσον ἐκείνη, καθ' ἥν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ σχετικὰ μέρη τῶν πολιτικῶν, τῶν μεταφυσικῶν, ἢ τοῦ περὶ ψυχῆς ἔργου τοῦ ἐπεχείρησε φιλολογικὴν ἐπισκόπησιν, κατὰ τὰς γεωτέρας περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεις ἀκριβῆ καὶ κριτικὴν ἔγκυρον».²⁾ Ἡ περὶ ἡς ἀνωτέρω ὁ λόγος στροφὴ ἡτο λοιπὸν βαθμαῖα καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Ἀριστοτέλη μόλις καὶ μετὰ βίας ὀρατή. Ἐὰν θελήσῃ τις δὲ νὰ πάρακολουθήσῃ τὴν βαθμαῖαν ταύτην στροφὴν ἀπὸ τῆς μέθης, τοῦ μύθου καὶ τῆς θέας πρὸς τὴν γηφαλιότητα, θὰ πιστοποιήσῃ, ὅτι ἦ στροφὴ αὕτη, ἢ δποτα σημαίνει βαθμαῖαν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ἐπικοῦ καὶ μυθικοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, βαίνει κατ' ἀντίστροφον λόγον πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκείνων, οἱ δποτοι ἐμφανίζονται ἐνσαρκοῦντες διαρκῶς περισσότερον ταύτην. «Οσον περισσότερον προβάλλει ἡ ἀρχὴ τῆς ἴστορίας εἰς τὴν συγείδησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων—καὶ ἥρξατο αὕτη προβάλλουσα εἰς τὴν συνείδησιν ἀγόρων, ὡς ὁ *Ποσειδώνιος*, ὁ Λίβιος καὶ Λιόδωρος ὁ *Σικελιώτης*—, τόσον περισσότερον ἀπομάκρυνόμεθα ἀπὸ τοὺς μεγάλους φορετοὺς τοῦ ἀληθισμοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀπὸ τὸν Ὁμηρον καὶ τὸν *Ησιόδον*, ἀπὸ τὸν *Ηρόδοτον* καὶ τὸν *Θουκυδίδην*,³⁾ οἱ δποτοι, κατὰ τὴν γνώμην ἀνδρός, ὡς ὁ *Karl Julius Beloch*, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποκρύψουν τὴν καταγωγὴν τῆς ἴστοριογραφικῆς

¹⁾ Πρβλ. *Edgar Salin*, *Platon und die griechische Utopie*, München und Leipzig 1921, σ. 16. κ. ἔ.

²⁾ Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ *Williamowitz* θεωρεῖ ἥδη αὐτὸν τὸν Θουκυδίδην ὡς ἔγκαινιάσαντα κατεύθυνσιν ἀσυμβίβαστον πρὸς πᾶν τὸ πρωτογηθὲν αὐτοῦ Ἑλληνικόν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ—καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦτο δικαιούμεθα, ἰραντάζομα, νὰ ἔξεγάγωμεν—πρὸς πᾶν τὸ γνησίως καὶ πρωταρχικῶς Ἑλληνικόν. Πρβλ. *Williamowitz-Moelendorff*, *Der Glaube der Hellenen*, II. Band, Berlin 1932, σ. 239.

ἀποστολής των ἀπὸ τῆς τοῦ ἐπικού ποιητοῦ,¹⁾ ἀπὸ τὸν Ηλλάτου τέλος καὶ τὸν Ἀγιστοτέλη, τοῦ πρώτου ἵει τῶν τελευταίων τούτων ἐπιμείναντος, ὡς γνωστόν, ἴδιαιτέρως εἰς τὸν συμβιβασμὸν τοῦ μύθου καὶ τοῦ λόγου. Χαρακτηριστικὸν τῆς ρωμαϊκᾶς στρατῆς, ἢ ὅποια ἔτη, γιειώθη ἀπὸ τῶν αἰώνων τοῦ ἐπους μέχρι τῆς ἐλληνιστικῆς καὶ γρι-
στιανικῆς περιόδου, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Πολιθίος, ιστάμενος χρο-
νολογικῶς εἰς τὸ κρισιμότερον σημεῖον τῆς στρατῆς, μετέχει ἀκόμη
ἐν πολλοῖς τοῦ ἐπικού καὶ μυθικού στοιχείου τῆς ἀλτηθούς ἐλληνικῆς
σκέψεως καὶ τοποθετεῖται δροῦσ— καὶ δὴ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον ἀκρ-
βῶς τοῦτο— ὑπὸ τοῦ Βελούχη²⁾ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ θαυματίδον.

Τὰ ὄντα τέρατα δικιάς δὲν ἔγραψησαν διὰ νὰ γρησμένους ὡς ἀντί-
χρουσις τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ κριτικοῦ μου. Διὰ τῶν ἀγωτέρω, ἐπι-
φεληθεῖς τῆς παρούσης εὐχαιρίας, ζητῶ ἀπλῶς νὰ θεμέλιωστο ὅτι πε-
ρισσότερον τὸ ὑπ' ἄριστὸν ἐν τῇ καυτηριασθείσῃ μελέτῃ ὑποστηριχθέν. Ήτι-
δος ἀρχαῖος "Ελλήν υπήρξε τύπος κατ' ἔξογήν τους". Μή, ἀντίχρουσιν
τοῦ ἐπιχειρημάτων τοῦ κριτικοῦ μου, συγκεκριμένως δὲ τοῦ ἀναφερ-
μένου εἰς τοὺς ἀρχαίους ιστορικούς ἐπιχειρήματος, χρεῖται νὰ τονίω-
(καὶ παρακαλῶ νὰ μὲ διαφεύσῃ οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει καιρένων)—, ὅτι
οὐδεὶς τῶν "Ελλήνων ιστορικῶν, οὐδὲ" οἱ κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν καὶ γρι-
στιανικὴν ἐποχὴν ἀναδειχθέντες καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ιστορίας καταρώ-
τερον συλλαβόντες, διεπίστωσαν τὴν ὑπαρξίν προσθευτικῆς τινος εἰς τὴν
ιστορίαν γραιμῆς. "(Ο)λοι αὐτοί, ἔξαιρέσαι τινας τοῦ Ηποκριθωνίου," οὐδε-
μέλιαν ἐκαλλιέργησαν σχέσιν πρὸς διαδικασίαν αὐτούς φιλοσοφίαν
τῆς ιστορίας. Οἱ μὲν "Ιλρίδοτος καὶ Ηοικυδίδης, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ
Ηεγελ, τοῦ μεγίστου τῶν περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ιστορίας καὶ τὴν
ιστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀσχοληθέντων ἀνδρῶν, ἦκολούησαν τὸν τῆς
«πρωτογενοῦς» ιστοριογραφίας τρόπον, περιγράφοντες «τὰς πράξεις, τὰ
γεγονότα καὶ τὰς συνθήκας, τὰς ὅποιας είχον ἐνώπιον τιναν, τοῦ πεντύ-
ματος τῶν διποίων οἱ ίδιοι μετείχον»,³⁾ οἱ ἀργότερον δὲ ἐμφανισθέντες,
ῶς Διόδωρος δ Σικελιώτης, ἐπεγείρησαν νὰ συγγράψουν γενικὴν βε-
βαίως ιστορίαν, κατὰ τρόπον δικιάς ἐπίσης ἀνάλογον, ἐμφανίζοντες τὸ
ἔργον των ὡς ἀπλῆν συρραφήν τῶν ιστοριῶν, τὰς ὅποιας ἄλλοι ἀφηγη-
ματικῶς συνέγραψαν.⁴⁾ Καὶ πράγματι: Ἐπως ὁ Λίθιος, ὁ Αππιανὸς
καὶ δ Ηλούνταρχος ἀντέγραψαν ἐν πολλοῖς καὶ διεσκεύασαν τὸν Πολι-
θίον, τινας δὲ καὶ ἄλλους τινάς, οὕτω καὶ ὁ Λιόδωρος (αὐτὸς μάλιστα

¹⁾ Προβλ. Karl Julius Baloch, Griechische Geschichte, Erster Band, Erste Abteilung, Strassburg 1912, σ. 38.

²⁾ Βλ. τὴν προηγουμένην παραπομπήν.

³⁾ Τὴν ἔξαιρεσιν ταύτην τονίζουν οἱ K. d. Schwartz καὶ C. F. M. Her-
roholz. Προβλ. σχετικῶς Herroholz, ἐνθ' ἀν. σ. 121.

⁴⁾ Προβλ. G. W. Friedrich Hegel, Vorlesungen über die Philo-
sophie der Geschichte, Leipzig (Reclam), σ. 33 κ. ἕ.

⁵⁾ Προβλ. Hegel, ἐνθ' ἀν., σελ. 37.

κατ' ἔξοχήν) ἔχρησιμοποίησε—καὶ δὴ ἐκ δευτέρας ἐν πολλοῖς χειρός,
ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἐφόρου π.χ. καὶ τοῦ Τιμαίου,¹⁾—τοὺς Ἡρόδοτον
καὶ Θουκυδίδην, Ξενόφωντα, Πολύβιον καὶ Ποσειδώνιον τὸν ἐκ Ρό-
δου Στωϊκόν. Ἐάν λοιπὸν σὶ αρχαιότεροι τῶν ἴστορικῶν ἀφηγήθησαν
ὅσα ἰδίως σχεδὸν ὅμιμασιν εἶδον καὶ δσα οἱ ἴδιοι ἔζησαν, διπῆρξαν δμως
μεγάλοι, διότι δὲν ἀφηγήθησαν ταῦτα ἔηρῶς, ἀλλὰ τὰ διέπλασαν ποιη-
τικῶς κατὰ τρόπον ἐπικάν καὶ τὸν "Ομηρον" εἰδικῶς ὑπενθυμίζοντα,²⁾
οἱ βοστερον ἀναδειχθέντες, οἱ δποτοι συγέγραψαν καθολικὰς ἴστοριας, δὲν
ὑριμήθησαν ἐξ ἔνταίς ἴστοριογραφικῆς καὶ κριτικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ συνέρ-
ραψαν ἀπλῶς δσα οἱ ἄλλοι, οἱ αὐτόπται μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἀφη-
γήθησαν. Οὐδαμοῦ σημειεύται οἱ διάθεσις καὶ ή προσπάθεια κριτικῆς,
ἔτι δὲ γώτερον φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ἴστοριας, συγκεκρι-
μένως δὲ τοῦ φαινομένου τῆς προσδευτικῆς ἐξελίξεώς της. Οὔτε ἔρευνα
ἴστορική, οὔτε κριτική τῆς ἴστοριας—τονίζει δὲ Williamowitz³⁾ —
ἴστορική ποτὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἴστορικῶν. Ἡ Ἑλληνική ἴστοριογρα-
φία δὲν κατέρθισε, κατὰ τὸν μέγαν αὐτὸν γνώστην τῆς Ἑλλάδος, νὰ
προσχθῇ εἰς ἐπιστήμην.⁴⁾ Ἡ ἴστορική κριτική δὲν εἶναι δυνατὸν γὰ
ἀσκηθῆ παρὰ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἴστοριαν τοῦ παρελθόντος.⁵⁾
Αλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Θουκυδίδην—κατὰ τὸν Williamo-
witz—δὲν εὑρίσκονται εἰ μὴ ἵχνη ἀπλῶς τοιαύτης πρὸς τὸ παρελθόν
ἐστρατημένης προσοχῆς.⁶⁾ Καὶ αὐτὸς ἀκόμη δὲν κατώρθωσε γὰ παρατη-
ρήσῃ δρθῶς εἰ μὴ τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνθρώ-
πους, δηλαδὴ τὴν ἐποχήν του.⁷⁾ Τὸ παρόν—καὶ δὴ τὸ παρόν οὐχὶ ὡς
πώς, δηλαδὴ τὴν ἐποχήν του.⁸⁾ Τὸ παρόν—καὶ δὴ τὸ παρόν οὐχὶ ὡς
«ἄγωνιστα ἐς τὸ παραχρῆμα», ἀλλ᾽ ὡς «κτῆμα
παροδικὸν τι, οὐχὶ ὡς «ἀγώνιστα ἐς τὸ παραχρῆμα».

¹⁾ Heschl. Beisch., vgl. d. u. o. 32.

²⁾ Ηρόδ. Βετούς, τέων αὐτ., σελ. 22.
³⁾ Ηρβλ. σχετικῶς καὶ Beloch, op. cit., σ. 30. Αὐτὸς οὗτος δὲ Εδuard Meyer, ὁ οποῖος θέλει γὰρ ἀνεύρῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ιδίᾳ εἰς τὸν Θουκυδίδην, τὰς ἀρχὰς τῆς νεωτέρας Ιστοριογραφικῆς μεθόδου, εἰς τὸν ἀναγκάζεται γὰρ διοικήσιს, ὅτι «τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀντικειμενικότητος» προσέδωκεν εἰς τὴν ἀποστολήν του αὐτὸς δὲ Θουκυδῆς διὰ τῶν μέσων τῆς «ἀποκειμενικῆς τέχνης». Ηρβλ. Eduard Meyer, Geschichte des Altertums, Erster Band, Erste Hälfte, Stuttgart und Berlin 1925, σ. 231.

¹⁰) Hoff. Wiliamowitz, Hellenische Geschichtsschreibung (ev. «Reden und Vorträge», Bd. II., Berlin 1926) σ. 216 s.é.

⁴⁾ Hoßl. Williamowitz, svit' dv., s. 244.

⁵⁾ Hoßl, Wilamowitz, syð' ðv., σ. 223.

⁴⁾ Hoßla, Wilamowitz, ἐνθάδε, σ. 223.

¹¹) Hoßl, Williamowitz, 8v0° av., σ. 243.

*) Πέρα. Ο Εγκώδης πάτερ της είναι ο Απόστολος Παύλος.
**) Λότη είναι μάλιστα η κυριωτέρα και τήν νπ' ἐμοῦ. θρησκηγούθεοσαν
ἄπινην ἐπεικιδοῦσα ἔννοια τῆς φράσεως τοῦ Θουκυδίδου, σὺν ὀκτικός
μοι ἐχρησιμότερον οντον.

τοις ούτον, ώς άντικείμενον ἀπλῶς παρατηρήσας, ώς κατά τὸ ἐκτὸς γῆμῶν καὶ ἐκτὸς τοῦ παρόντος εὐρισκόμενον, ἵτο δύνωστον εἰς τὸν ἄρχαῖον "Ελλῆνα, δὸς τοῖς διεκήρυξε διὰ τοῦ στέλετος τοῦ Ηλίουτος,"¹⁾ διτὶ «γνῶσις» τοῦ «ποτέ τι γιγνομένου καὶ ἀπολλυμένου» δὲν ὑπάρχει, σύτε ἀξίζει κατ' ἀκολουθίαν γὰρ ὑπάρχει. 'ἴσαν συνέωνταί τοι τὰς ἀνωτέρω πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Βελού,²⁾ καθ' ἥν οἱ ἄρχαῖοι [στορικοὶ ὑπῆρχαν κυρίως λογοτέχναι, ἀπέβλεπον δὲ σύχι τοσον εἰς τὴν ἔξακριδωσιν τῆς Ιστορικῆς ἀληθείας, δοσον εἰς τὴν διασκέδασιν τοῦ ἀναγνώστου,]³⁾ δὲν πρέπει γὰρ ἀποκρύψιον πλήρως τὸ ὑπὸ τοῦ (Oswald Spengler τονίζοντον, διτὶ οἱ "Ελλῆνες διείποντο ὑπὸ πνεύματος μὴ Ιστορικοῦ."⁴⁾ Καὶ δικρίτης Rothacker, ἀξιάζων ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ τὸ πρόβλημα τῆς Ιστορικῆς συνείδησιος, τονίζει ἐπίσης, διτὶ, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς "Ελλῆνας, οἱ Ιουδαῖοι ἀνέπτυξαν ἰδιαιτέρως τὴν τοιαύτην συνείδησιν, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ συγχεκριμένως"⁵⁾ πρέπει καλλιεργούμενη αὕτη κατὰ τὸν αυτοκρατορικὸν ἀκαλοντούς τρόπον, δὸς τοῖς ὕδρυγησε διὰ τοῦ Ηλίου τὸν Λιγυστικὸν καὶ δὲ⁶⁾ αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπερτροφικὴν πλέον Ιστορικὴν συνείδησιν τῆς ἐποχῆς μας.⁷⁾ Καὶ οὐ κριτική, διτὶ δὲ περισσότερον ἡ φιλοσοφικὴ ἀντιμετώπισις τῆς Ιστορίας, τὴν ὄποιαν προϋποθέτει πᾶσα περὶ πρόσδου ίδεα, έγεν-

¹⁾ Ηλίου τονιζούσ. Πολιτεία, 527 B.

²⁾ Προβλ. Beloch, γνθ' ἀν., σ. 30.

³⁾ Προβλ. Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, I. Band, München 1921, σ. 12 κ. ἐ. Bl. περὶ τῆς σχέσεως τοῦ "Ελλήνον πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς Ιστορίας: Edwart Schwaertz, Über das Verhältnis der Hellenen zu der Geschichte, ἐν «Langens. Bd. IX (1920-21), Heft 2, σ. 171 κ. ἐ. "Ο Schwaertz ἐπιτίθεται βεβαίως καὶ δὴ διφρύστα κατὰ τοῦ Spengler, τὰ ἐπιχειρήματά του δημος, τὰ ὑποτιμά, ἀναφρεγόμενα εἰς τὰς ὑπερβολὰς τοῦ Spengler, εἶναι δρθότατα, ματοχόν, διτυ γένεται μεταβάσεως πρὸς τὸν Spengler, καταλήγοντα εἰς τὸ νὰ στρέψηται -χωρὶς μάλιστα νὰ μνημονεύσται τὸ δνομα τούτον—καὶ κατὰ τοῦ Williamowitz. Διότι στρέφεται καὶ κατ' αὐτοῦ δὲ Schwaertz, διτυ ὑποτηρεῖται, διτυ οἱ "Ελλῆνες είχον θιαυτέρως ἐξειλιγμένην ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθόν Ιστορικὴν συνείδησιν. "Ἐκτίησες ἀποχρωμένην δὲ Schwaertz τὸ ὑπὸ τοῦ Spengler λαγόμενον, διτὶ ἀλλοι λέποι, συγχεκριμένης οἱ Αλγύπτιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, εἰχαν ἐπιδοῦτη περισσότερον τῶν "Ελλήνων καὶ μὲν ἀσυγκρίτως μεγικετίγενταν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἔξακριθσιν χρονολογιῶν καὶ Ιστορικῶν πηγῶν, στρέψηται καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Williamowitz. Διότι καὶ δὲ Williamowitz τὴν ὑπεροχὴν τῶν "Ἀγαπολετῶν διε τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας. Προβλ. Williamowitz, γνθ' ἀν., σ. 216.

⁴⁾ Προβλ. καὶ Alfred Meissel, *Vom "Sinn" der sozialen Bewegungen*, ἐν «Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie», 5. Jahrg. (1925) Heft 1)2 σ. 18.

⁵⁾ Προβλ. Erich Rothacker, *Das historische Bewußtsein*, ἐν «Zeitschrift für Deutschkunde», 45. Jahrg. (1931), Heft 7)8, σ. 458 κ. ἐ.

νήθη ὡς προέὸν τῆς νεωτέρας ταύτης ἔξελίξεως τοῦ θεωρητικοῦ τῶν ἀνθρώπων συνειδότος. "Οσον ἀφορᾷ τὴν ἰδέαν εἰδικῶς τῆς προόδου, αὕτη ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη μετὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐάν δὲ κριτικός μου ἐμελέτα τὰ πράγματα πρὶν ἡ ἐκφέρη κρίσεις περὶ τῶν γνώσεων, ὃς ἂλλοι ἔχουν, θά ἐγγνώριζεν, δτι πρῶτοι οἱ Bodiniiς καὶ Būkaw¹⁾ ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιστρέψουν τὴν σειρὰν τῶν ἐποχῶν, ὡς παρεδόθη αὕτη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μύθων, δ Thomas Hobbes δὲ κυρίως ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ καθεστώς τῶν πρωτογόνων καὶ κατὰ φύσιν ζώντων ἀνθρώπων ὡς τὸ καθεστώς τῆς ἀγριότητος καὶ τοῦ «πολέμου πάντων κατὰ πάντων»,²⁾ ἀντιπαρατάξας εἰς τὸ καθεστώς τοῦτο τὴν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ προοδευτικῶς ἀναπτυχθεῖσαν ἴστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖνοι τέλος, οἱ διαφούμενοι τοῦ IH' αἰῶνος (οἱ Adam Ferguson, Condorcet καὶ ἄλλοι). Οἱ λόγοι, δι' οὓς μόνον κατὰ τὸν IH' αἰῶνα ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκρυσταλλωθῇ ἡ ἰδέα τῆς προόδου ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ ἕμοις ἰδιαιτέρως εἰς τὴν μελέτην, καθ' ἡς ἐστράφη δ ἀνώνυμος κριτικός μου.³⁾ Ἐνταῦθα θεωρῶ ἀπλῶς ἀναγκαῖον νὰ ἐπιμείνω ἀκόμη εἰς τὸ ἔξης σημεῖον: δτι μόνον ἐκ τῆς Ιουδαϊκῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἡ στάσις ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπεναντί τῆς ἴστορίας, ἡ δοπία χρακτηρίζει τὸν νεώτερον εὐρωπαϊκὸν ἀνθρωπὸν. Ἡ ἰδέα· τῆς ἐν τῇ ἴστορίᾳ σημειωμένης προόδου καὶ δὴ τῆς προόδου ὡς διαδικασίας τειγούσης εἰς τὴν πραγματοποίησιν παραδείσου τινὸς, καθεστῶτος ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιγείου ζωῆς προϋπέθεσε τὸν Ιουδαϊκὸν μεσσιαγισμὸν⁴⁾ καὶ τὸν χριστιανικὸν χιλιασμόν,

¹⁾ Πρβλ. Ferdinand Tönnies, ἔνθ' ἀν., σ. 87.

²⁾ Πρβλ. Thomas Hobbes, Grundzüge der Philosophie, II. und III. Teil: Lehre vom Menschen und vom Bürger (deutsch herausgegeben von Max Frischhausen - Köhler), Leipzig 1918, σ. 79 κ. ἐ., ἰδίᾳ δὲ σ. 87 (III. Teil, I. Kapitel, ἰδίᾳ § 12).

³⁾ Πρβλ. Παν. Κανελλοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 7 κ. ἐ.

⁴⁾ Καὶ δὲ Ἱουδαϊσμὸς βεβαίως ωρμήθη κατ' ἀρχάς, ὡς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία, ἀπὸ τῆς παραδεισιακῆς ἰδέας τῆς πτώσεως καὶ τοῦ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἴστορικῆς ζωῆς σημειωθέντος χρυσοῦ αἰῶνος. Ἀντιθέτως δμως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν σκέψιν, ἡ Ιουδαϊκὴ ἐμφανίζεται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ Σ' ἥδη αἰῶνος π. Χ. ὑπερνικῶσα τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ συμπληροῦσσα συγκεκριμένως αὐτὴν διὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐπὶ γῆς ἀνακτήσεως τοῦ ἀπολεσμέντος Παραδείσου. Ὁ Ἱουδαῖος συγεδύασε τὴν ἴστορίαν, εἰς τὴν ὑπὸ αὐτοῦ πρώτου ἀνακαλυφθεῖσαν ἔννοιαν τῆς δοπίας ἔφερεν εἰς ἅμεσον τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ σχέσιν, πρὸς τὴν ἰδέαν ἐγκοσμίου τινὸς ἐσχατολογίας. Χαρακτηριστικώτατα ὡς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἀκριβῶς πρόβλημα εἶναι δοσα ἐπιτυχῶς ἀνέπτυξεν εἰς τὸν ἑναρκτίριον αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν Σχολῆς τῇ 18ῃ Νοεμβρίου 1938 δ. B. Βέλλας.

διό τοῦ ὄποίου γιλιαστίον ἀντεστράψῃ, καὶ ἐποκολλήσῃ, όπό τοῦ παρελθόντος εἰς τὸ μέλλον ἡ ὑπὸ τῆς ἔργωντερης προσωπίας καλλιεργηθεῖσα ἰδέα τοῦ γιλιετοῦς κράτους τῆς εὐδαιμονίας. Τὸν ἀντιτέρῳ, συγκεκριμένως δὲ ἡ ἀναγνώγη τῆς περὶ προσόντου ἴδεας εἰς τὸν θεοπάτοραν καὶ τὸν χριστιανιστικόν, δὲν ἀποτελούν παραδοξότατας συγγράφεις, ἀλλὰ ποστηρίζουσαν τὴν ὥρην τοῦ Ι. Βίβλου εἰδερετ εἰς ἔργον, τὸ ὄποιον δὲ κριτικός ήτον οὐδὲ πρεπει νὰ γνωρίζῃ, καὶ τὸ ὄποιον, ἀξιητλητέαν βεβαίως πρὸ πολλοῦ, ἀνεκάλυψεν εἰς τὸν βιβλιοθήκην φλόου ήτον.¹⁾ Αλλὰ καὶ πέραν τοῦ Βίβλου εἰδερετ, δὲ ὄποιος ἀνήγαγε τὴν ίδεαν ἀπλῶς τῆς προσόντου εἰς τὸν γραπτωτικόν, ἀπρομηργεῖσας κατ' αὐτὸν τὸν παρελθόντα ἡδη αἰώνας εἰς τὸν μεγαλειότερον ἀνδρόν, οἱ ὄποιοι γισχελήγησαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἀκελνος, τὸν ὄποιον ἀπειώπησαν μέχρι τοῦτο, καὶ δὲς δὲ περὶ ἀρχαιότητος ἔγραψεν ἵτο δύνατον νὰ χρησιμεύσουν πρὸς θεραπείαν τὸν ὑπὸ ἐρεύ αναπτυχθείσην ἀπόψεων. Πίννον τὸν Βίβλον Friedrich Nietzsche, δὲ ὄποιος — (καὶ παραπέραν εἰς διδαχὴν τὸ περὶ «γενίστης τῆς τραγωδίας» κλασσικὸν καὶ μεγαλοφυΐας ἔργον του) — ἔγραψεν τίρανον οὐγλ ἀπλῶς τὴν ίδεαν τῆς προσόντου, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχὴν τῆς ιστορικῆς συνειδήσεως καὶ μεριμνας ὡς προτὸν τοῦ γραπτωτικοῦ καὶ τῶν μέσων αἰώνιου,²⁾ θεωρήσας ὡς τὸ μέμνησον ἀκριβῶς προτὸν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς τὸ προτὸν, τὸ ὄποιον συνιστᾷ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν «ζωντανότητά» του, τὸ δὲ εἶχε θεραπεύσει τοὺς πατέτας μὴ ιστορικής.³⁾

Ταῦτα είχον νὰ ἀντιτάξῃ ἐν γενικοτάταις δεῖχτης γραμμής εἰς τὰ ἐπιχειρήσατα, τὰ ὄπεις ἀστρεψεν δὲ κριτικός ήτον κατὰ τὴν ὑπὸ ἐρεύ οποστηριχθείσης γνώμης, καὶ τὴν ἡδεαν τῆς προσόντου ἵτο ἀγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους "Ἑλληνας". (Ι) κριτικός ήτον δὲν ἡρκάστη, εἰς τὸ νὰ ἀντικρούσῃ τὴν γνώμην του ταύτην, ἀλλ' ἔγραψε παραπέρα, "γητήσας νὰ μὲ ἐμφανίσῃ ὡς παρερμηνεύσαντας εἰς ἀλληγ παράγραφον τῆς καυτηριασθείσης ὑπὸ αὐτοῦ μελέτης ήτον τὸν ΙΙ ε μ ε I. Καὶ γράψει δὲ κριτικός ήτον: «Ἔπρες τὴν τόσον παράλογον γνώμην περὶ τῆς προσόντου τῶν ἀρχαίων⁴⁾ τί νὰ ὑπολέσωμεν; "Ιστος δὲ δέ νέος καθηγητής είναι

¹⁾ Ηρβλ. E. Pfeiderer. Die Idee eines goldenen Zeitalters (ein geschichtsphilosophischer Versuch), Berlin 1877, σ. 30 κ. ἕ.

²⁾ Ηρβλ. εἰδικότερον: Friedrich Nietzsche. Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben (in: Nietzsche's Werke, Bd. II, Leipzig 1906), σ. 171 κ. ἕ.

³⁾ Ηρβλ. Nietzsche, ῥηθ' ἀν., σ. 176.

⁴⁾ Ημαχαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ μηδὲ βαττοφρητὸν για γεωμετρίαν τὴν φρίστην αὐτὴν αὐν τοὺς ἄλλους καὶ ὡς κακόβουλον. "Βγάλε δέν ὀμόλιμη περὶ τὴς προσόντου τὸν ἀρχαίον, ἀλλὰ τερψί τῆς ίδεας τῆς παραπέρας δοι εὐ σχέσει πρὸς τοὺς ἀρχαίους "Ἑλληνας. Οὐδέποτε διενοήθησεν ὑπῆρχηση τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀρχαίοι "Ἑλληνες ἐπηρεώσαντες μεγάλην εἰς τὸν

ξένος τῆς προόδου τῶν ἐνδόξων προγόνων του καὶ δτι προσέχει μόνον εἰς τὰ διδάγματα τῶν ξένων φιλολογιῶν. Φιδεύμεθα δμως μήπως καὶ τὰ ξένα πράγματα δὲν κατανοῇ καλύτερον τῶν ἑλληνικῶν διότι ἐν τῇ μηνημονεύειση πραγματείᾳ του λέγει δτι ἡ φράσις τοῦ Ἔγέλου, Ἡ γλαὺξ τῆς Ἀθηνᾶς ἀρχίζει τὴν πτῆσιν τῆς μόνον μὲ τὸ ἐπερχόμενον λυκόφως¹ σημαίνει δτι ἡ φιλοσοφία παρατηρεῖ καὶ δικαιώνει τὰ ἔργα τῆς ημέρας μόνον καὶ μόνον, ὅταν ἡ ημέρα ἔχει ἥδη πληρωθῆ². Ἀλλὰ τί σημαίνει πρὸς Θεοῦ ἡ φιλοσοφία δικαιώνει τὰ ἔργα τῆς ημέρας, ὅταν ἡ ημέρα ἔχει πληρωθῆ³? Καὶ εὐθὺς προσθέτει, Δὲν ἐπιχειρεῖ (ἡ φιλοσοφία) κατὰ τὸν Hegel γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος⁴)... ἀλλὰ περιορίζεται νὰ βλέπῃ ἀναδρομικῶς τὴν ημέραν, ἡ ὁποία παρῆλθε, μένει προσκολλημένη εἰς τὴν διαρρέουσαν πραγματικότητα καὶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ λαχύσῃ καὶ εἰς βάρος αὐτῆς δ νόμος τῆς ἐξελίξεως⁵. . . . Ἀλλὰ παρακαλεῖται δ ἀναγνώστης νὰ μὴ ἀδικήσῃ τὸν μέγαν φιλόσοφον ἀναφέρων εἰς αὐτὸν ξένας παραδοξολογίας. Ο Ἔγελος θέλει γὰ εἶπει διι, Ὅγα ἀναφανῇ πάρα τινι λαῷ ἡ φιλοσοφία, πρέπει γὰ συνυπάρχωσι πολλοὶ δροὶ ἀνάγκη γὰ εἶναι ἥδη συνειλεγμέναι πολλαὶ ἔννοιαι. . . . Ἐπάναγκες τέλος γὰ ἔχῃ συντελεσθῆ ἡ καθόλου πνευματική ζωὴ χρονικῆς τινος περιόδου, γὰ ἔχῃ παρέλθει ἡ ἀνθηρότης τοῦ δημοσίου βίου, ἐνὶ λόγῳ γὰ ἔχῃ κλίνει δ αἰών εἰς τὴν δύσιν του».

“Ηδη δμως ἐρωτῶ καὶ ἐγὼ τὸν ἀναγνώστην: Τὶ «πρὸς Θεοῦ» διά φορον τῆς ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου παρεχομένης ἐρμηνείας σημαίνουν αἱ φράσεις μου, ἐναντίον τῶν διποίων ἐπιτίθεται; Λέγω, δτι «ἡ φιλοσοφία δικαιώνει τὰ ἔργα τῆς ημέρας,⁶) δταν ἡ ημέρα ἔχει πληρωθῆ⁷», διατηρῶ ἀπλῶς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ Hegel καὶ δὲν λέγω τίποτε περισσότερον ἢ διλιγότερον ἔκεινου, τὸ διποῖον αὐτὸς οὗτος δ κριτικός μου ὑποστηρίζει εἰς τὰς ἀνωτέρω μηνημονευομένας φράσεις του. Ἡ μαλλον δχι! Λέγω βεβαίως κατὶ περισσότερον. Συγδυάζω τὴν φράσιν τοῦ Hegel πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου ἀγνοούμενην, ὡς φαίνεται, θεμελιώδη θεωρίαν τοῦ αὐτοῦ φιλόσοφου, καθ’ ἥν ἡ φιλοσοφία ζητεῖ γὰ νοήσῃ μόνον δτι ἀποτελεῖ πραγματικότητα (δηλαδὴ δτι συζητεῖ γὰ νοήσῃ μόνον δτι ἀποτελεῖ πραγματικότητα).

ἀνθρωπότητα πρόοδον. Ἐγὼ περιφρίσθην γὰ παρατηρήσω, δτι δὲν συνέλαβον τὴν πρόοδον ὡς ίδεαν, δὲν ἀνέπτυξαν δηλαδὴ θεωρίαν περὶ προόδου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων πραγμάτων ὑπάρχει ἀπόστασις μεγίστη, ἥν ὕφειλε πᾶς σεβόμενος ἑαυτὸν κριτικός γὰ μὴ παρίδῃ.

¹) Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παραλείπεται δ «εὖσυνείδητος» κριτικός μου λέξεις τινάς, αἱ ὄποιαι ἔχουν μεγίστην σημασίαν. Ἐγὼ δὲν λέγω, δτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἐπιχειρεῖ γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος ἐν γένει, ἀλλὰ λέγω, δτι δὲν «ἐπιχειρεῖ, κατὰ τὸν Hegel, γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος, τὸ διποῖον ἀρχίζει ἐπερχόμενον». Λέγω δηλαδὴ, δτι δὲν ζητεῖ γὰ διαλύσῃ τὸ σκότος, ὑπὸ τοῦ δημοσίου καλύπτεται τὸ μέλλον.

²) Τὰ ἔργα τῆς ημέρας εἶναι, κύριε ἀνωνυμογράφε, τὰ ἔργα ἀπλούστατα, τὰ ὄποια ἔξεταλέσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ημέρας.

νέβη κατά τὴν διαρρεύσσανταν ἡμέραν), Νεμίριαν, ἵν αὐτὸς οὗτος διεγέλ συνδυάζει πρὸς τὴν ὥραίν περὶ τὴν γλαυκὸς φράσιν του.¹⁾ Δι' αὐτὸς ἀκριβῶς προσθέτω, δτὶς ἡ φιλοσοφία «δὲν ἐπιχειρεῖ κατὰ τὸν Hegel νὰ διαλύσῃ τὸ σκότος, τὸ δόποιον ἄργος εἰς ἐπερχόμενον», (δηλαδὴ νὰ προῦδη—πρόκειται συγκεκριμένος περὶ τὴν φιλοσοφίας τῆς ἴστορίας—τὸ ιέλλον, τὸ δόποιον, συμβούνιος πρὸς αὐτὸν τὴν εἰκόνα του Hegel, καλύπτεται υπὸ τοῦ σκότους τῆς νυκτός), «ἀλλὰ περιστρέφεται νὰ βλέπῃ ἀναδρομικῶς τὴν θηρέαν, ἵν ὅποια παριλληλε, μένει προσκεκολλημένη εἰς τὴν διαρρέουσαν πραγματικότητα καὶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ λαχύσῃ καὶ εἰς δάρος αὐτῇς ἢ νόητρις τῆς ἐξελίξεως». Μάλιστα, κύριε ἀνιωνυμογράφε! Δὲν ἐπέτρεψεν διεγέλ νὰ λαχύσῃ καὶ εἰς δάρος τῆς ἴστορικής πραγματικότητας, ἐντὸς τῆς δόποις ἔνησεν, ὁ νόμος τῆς ἐξελίξεως. «Ἐνῷ τὸν ἐφήριον εἰς δάρος δὲν τῶν προηγουμένων ἐποχῶν, τὴν ἐποχήν του, ίδιον δὲ τὸ πολιτικὸν τῆς μοναρχικής Πρωσσίας καθεστώς άθεωρησεν διεγέλ οὐς τὸ τελείωταρον τῶν καθεστώτων, οὓς ἐκεῖνο, τὸ δόποιον δὲν πρόκειται πλέον νὰ μεταβληθῇ καὶ ὑπερνικήθῃ. Δι' αὐτὸς καὶ διεγέλ Friedrich Nietzsche, δόποιος ἀνόησεν δια τὸ κριτικός μου εἰς τὸν αἰνινα τῶν αἰνίνων δὲν θὰ ἐννοήσῃ, εἶπεν, ἀσκῶν τὴν εἰριονίαν του εἰς δάρος αὐτῇς τῆς περιστορικής ἐξελίξεως Νεμίριας του II αριθμ. τὸ ἔξις χαρακτηριστικόν: «Διὰ τὸν Hegel συνέπεσε τὸ ἀνώτατον καὶ τελικόν στημένον τῆς παγκοσμίου ἐξελίξεως πρὸς τὴν ίδιαν αὐτοῦ θερολίνειον ὑπόστασιν».²⁾ Διατὶ δημιός ἐξακολουθοῦ νὰ συζητῇ: «Ἄν εἴχεν ἀναγνώσει δικτικός μου τὸν Hegel, δὲν θὰ εἴγε τὴν τσλιμήν νὰ γράψῃ, ζεις ἐγράψεν!

* * *

«Ἔνα βατερόγραφον ἀκόμη καὶ θὲ ἀπαλλάξω τὸν ἀναγνώστην τῆς ἀνάγκης γὰς ἀπασχολήται μὲ ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν καὶ τὸ θάρρος νὰ ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνην τῶν δσῶν γράφουν. (κριτικός μου παρεμβάλλει εἰς τὴν κατ' ἐμοῦ ἐπίθεσίν του καὶ τὴν ἐξῆς φράσιν:

«Εὐχαίριαν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς περιέργου Νεμίριας παρέσχε μελέτη τις χρησιμεύουσα ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν κοινωνιολογίαν τῆς ἴστορίας, ἐν ᾧ—καὶ τοθι εἶναι γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τοῦ νέου καθηγητοῦ ἀπαρνεῖται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν διλοτε δημιουργεύσαν πραγματείαν του περὶ τῆς κριτικής του ιστορικοῦ ὑλισμοῦ, καὶ νῦν δικαιολογεῖ θεριώς τὰς ἀπόψεις τοῦ Μαρκ».»

Δέχομαι εὐχαρίστως τὸ ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου λαγόμενον, δτὶς μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων μου εἶναι τὸ νὰ διττογῷ δημοσίᾳ τὰς πλάνας, εἰς ᾧς εἴχον διλοτε περιπέπτει. Η στοιχειώδης αὐτὴ εἰλικρίνεια καὶ εὐσυγειδησία, ἣ δηοῖα ἔξι τούλαχιστον τῆς 'Ελ-

¹⁾ Πρβλ. G. W. Friedrich Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, Leipzig 1911, σ. 14 κ. ἕ.

²⁾ Πρβλ. Friedrich Nietzsche, Ενθ' ἦν. σ. 178.

λάδος εἶναι ἐξαιρέτως διαδεδομένη καὶ ἡ δποία ώθετ συφούς καὶ μεγάλους — καὶ οὐχὶ μικρούς, ὡς ἡμεῖς — γὰ τὸ παρόντας δγκώδη συγγράμματα καὶ συχὶ ὀλιγοσέλιδα καὶ νεανικὰ δοκίμια (ὁ Julius Caesar π. χ. ἀπηρνήθη τελευταίως καὶ δὴ ἐλάχιστα ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τούτου δλόκληρον τὸ θεμελιῶδες περὶ φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἔργον του), ἀποτελεῖ ἐν τῷ γνωρισμάτων μου ἐκείνων, διὰ τὰ δποία δικαιούμενοι νὰ εἰραι οπερήφανος. Βεβαίως εὔκαιριαι διὰ τοιούτου εἶδους εἰλικρινεῖς ὄριολογίας δὲν παρέχονται εἰ μὴ μόνον εἰς ἐκείνους, οὐ δποίοι δὲν περιστέζονται εἰς τὸ γὰ ἀναμασσοῦν σχολαστικῆς περικακαί πείμενα παλαιοτέρων συγγραφέων — δ ἀναμασσοῦν προστατεύεται ἐκ τῶν προτέρων ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῶν σφαλμάτων —, ἀλλ’ οἱ δποίοι ἀκτινετωπίζουν πνευματικῶς, πολλάκις μάλιστα μὲ δλόκληρον τὸν γῆν καὶ θεωρητικὸν ἔαυτόν των, μεγάλα καὶ ἀληθῆ προβλήματα. Αὐτοὶ μόνοι εἶναι δυνατὸν νὰ περιπέσσουν εἰς σφάλματα.

Αὐτοὶ δικιαζούνται τὸ θάρρος νὰ τὰ δρισλογοῦν.

"Οσον ἀφορᾷ τὸ ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ μου λεγόμενον, δτι δικαιολογοῦν θερμῆς τὰς ἀπόψεις τοῦ Μαρκ, εἰς τούτο ἔχω γὰ ἀπαντήσω ἀπλῶς διὰ τῆς ὑπευθύνου δηλώσεως, δτι ὁ κριτικὸς μου δὲν ἔχει ἀναγνώσει οὔτε μίαν σελίδα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Μαρκ. 'Ἐὰν ἡμην Μαρξιστής, δὲν θὰ ἐδίσταζα γὰ τὸ ὄμωλογήσω. Δὲν εἶναι «ντροπή» γὰ εἶναι κανεὶς Μαρξιστής.') Τὸ δτι δικιαζεται τὸν αὐτὴν ταύτην τὴν μελέτην μου, περὶ γῆς

1) 'Ο ἀριτικός μου βεβαίως, θέλων νὰ μὲ παρόντας τὸ Μαρξιστήν, νομίζει, δτι μὲ ἐκθέτει. Νομίζων λοιπόν, δτι μὲ ἐκθέτει, καὶ λαμβινομένον μπτ' ἥπιν, δτι δὲν εἴμαι ἀπλούστατα Μαρξιστής, διαπράττει — ἐὰν ἀναλύσω μὲν τὴν διποκειμενικήν του πρόσθεσιν — συκοφαντίαν. 'Αλλὰ διατὶ γὰ ἀπορήσω μὲν διὰ τὴν πρωτάκουστον αὐτὴν δι' ἐπιστήμονα τακτικήν; Τὸ περιοδικόν, τὸ ὄποιον ἐφιλοξένησε τὴν κριτικήν — ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἵσως τοῦ γράψαντος ταύτην, ἐν πάσῃ δὲ περιπετείᾳ κατ' ἐπιταγὴν ἄλλου συνεργάτου του, διορισθέντος ἐπὶ Ηγαγάλον τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἐν τῷ πανεπιστημῷ Θεσσαλίης, μὴ ἀναδιορισθέντος διμώς κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως Κονδύλη γενομένην ἀνασύστασιν τοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ηγαγάλον καταργηθέντος πανεπιστημού — ἐδημοσίευσε πρὸ μηνῶν συκοφαντικὸν ἐναντίον μου σημείωμα (βλ. τεῦχος 'Ιανουαρίου 1933), τὸ δποίον ήδύνατο καὶ ποινικάς γὰ ἔχῃ εἰς βάρος τῶν συντακτῶν του συνεπείας. Εἰς τὸ σημείωμα τοῦτο ἐλέγετο σὺν τοῖς ἀλλοῖς δτι, ὡς γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ 'Υπουργείου Παιδείας κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1932, ἐματαίωσα τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος ἐπαναδιορισμοῦ τοῦ περὶ οὐδὲ λόγος κυρίου, διατάγματος, τὸ δποίον, κατὰ τὸν νόμον, ἅπειλα δημεν γὰ ἐκδώσω, δτι δηλαδὴ παρενόμισα διὰ γὰ εύνοήσω τὰ ἀκαδημαϊκὰ συμφέροντα φίλου μου. 'Η συκοφαντία αὐτὴ ὑπῆρξε τούλαχιστον χυδαία. 'Ο. κ. Χατζῆς — (περὶ αὐτοῦ πρόκειται) — είχε πείσει τὸν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας καὶ τὸν ἀρμόδιαν ὑπηρεσίαν γὰ καταρτίσῃ κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1932 διάτογμα ἐπαναδιορισμοῦ του, ἐν φόνοις, δστις ἐξουσιοδότει τὸν 'Υπουργὸν γὰ πρόεδ-

διμιλετ δ κριτικός μου, διαστέλλω τὸν ἔσωτερον όπό τοῦ ἔσωτερον πολιτισμού, θεωρῶ δὲ μόνον τὸν πρώτον διεπίβλευσην ὑπὸ ἀναγκαῖας (καὶ δὴ σύχι καθ' ὅλα, ἀλλὰ κατὰ τὰς γενικὰς κατῆς γραμμάς ἀναγκαῖας) ἐξελίξεως, τοῦτο οὐχ ἐπρεπε νὰ χρέσῃ εἰς τὸν κριτικός μου — καὶ θὰ ἥρκει, ἐὰν ἐγνώριζε καὶ μίαν ἀπλοῦσσαν τοῦ Μαρτίν ή Μαρξιστοῦ τινος — διὰ νὰ μήτε τοῦ γραφτηρίου ὡς δικαιολογούσσα θερινής τὰς ἀπόψεις τοῦ Μαρτίν. Τὸ περίεργον μάλιστα εἶναι, δὲ, ὃ προτείνει ο κριτικός μου μὲ διοριάζει Μαρξιστὴν ἐξ ἀφοριτῆς γνωμῶν μου, αἱ ἀποταμίες τοῦ ἀντιθέτως εἰς τὸν «Νέους πρωτοπόρους» (ὅλεπε τὸ τεύχος τοῦ '('). Χτωρίου 1933) ἀφοριτὴν εἰς τὸ νὰ μὲ διοριάζων «γραμμήν»! Αὗται εἶναι εἰς τὴν Ἰλλάδα τὰ κωμικὰ καὶ τὰ παράδοτα. Αὗται εἶναι ἐκεῖνα, τὰ δποία τὰς ἀναγκάζουν νὰ τονίσω καὶ πάλιν, δὲ, ἔχομεν ἀνάγκην μαχρές ἀκότητη διαπαιδιγγωγήσεως καὶ περιπτώσεως διὰ νὰ φιλόποιεν ἔχει, δπού ἐπρεπε ηδη — ἐὰν ἄλλους εἴγομεν διδασκάλους καὶ ἄλλην παιδείαν — νὰ ἔχωμεν φύσει. Καλὸν εἶναι πάντας — μέχρις ὅτου φύσης καληρογνότηταν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Λέει φασιστής τῆς μενήμης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ θὲ μή τοὺς διοριάζειν προγόνους περὶ γέννησιν γίγεταις ἀληθεῖς ἀπόγονοι των. 'Απόγονος ἄλλου δὲν εἶναι τις ἀπλοῦς ἐκ φύσεως. 'Απόγονος γίνεται: ἐξ ιδίας δινάριος!

τοῦτο, εἶχε παύσει νὰ ισχύῃ ἀπὸ τοῦ 'Ιορδίου (ἢ δὲν άπιστομα) ἢ Λύγαστου τοῦ έτους 1932. 'Αναλιθίων τὰ καθηκόντα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τοῦ 'Υπουργείου Παιδείας ἐπέστησε τὴν πρωτοχίην τοῦ 'Υπουργοῦ εἰς τὴν παιδαγωγίαν, ἢ ὅποια ἐπρόκειτο νὰ διαπραγματεύῃ καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον τὸν ἀλιγθή, ἀνθρώπινος διεκδικοῦ τὸν ἀνοίτερον μέσηδημοτικὸν τίτλον. Λιγὸς μὴ μάλιστα ἀφροδιτὴν εἰς οἰκεύδηστε παρεξίγγατε, εἰσαργήθηε εἰς τὸν 'Υπουργὸν (ᾶν καὶ τὸ πρόγραμμα ἦτο ἀπλοῦ) νὰ παριστέηῃ τὸ ζητήμα καὶ εἰς τὴν ὄλομέλειαν τοῦ Νομικοῦ Συμβούλου. Τὸ Νομικὸν Συμβούλιον τοῦ αριθμοῦ δι' ἀποιράσεως τοῦ ὄμοιωτος ληρόθετος, ἐπεκάρπισε τὴν πάνηραν ματιατοθέντος τοῦ παρανόμου ἐπαγγαδιωματοῦ τοῦ κ. Χατζῆ. Λιγὸς τὴν νοσοκοίνην ταύτην ἐνέργειαν μοι μὲ κατέγραψε λαττίνη ἡ 'Επιστημονικοῦ ματαιώσεως τοῦ διορισμοῦ δύο νομίμως διορισθέντων καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης....! Καὶ θέλει περὶ σόλα ταῦτα νὰ ἐμφανιστεῖ τὸ περιοδικὸν τοῦτο ὃς «έπιστημονικὸν» περιοδικόν! Καὶ θέπικαλιπτοῦσε ἀκίρη μαθητηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου νὰ ἐμφανίσωνται ὃς πανεργάται τοιτοῦ 'Ιδεας συνεργάται περιοδικοῦ, τὸ ὄποιον ἀνήγαγε τὴν πρωδιαδυγήν καὶ ποκαριανήν εἰς κανόνη, πληρωμοφορήσαν διὰ τοῦ αὐτοῦ αρμετότος τοῦς ἀναγνώστας τοιτοῦ διανοίδην ὑπὸ τύπου ἐργάνων. Λέγει θρανταζόμην, δὲ, ἀνθρώπινη κατέχουντες ἀνάπτατον ἀκαδημαϊκὸν τίτλον θὰ ανηφογήσουντο εἰς περιοδικὴν τίτλην χρησιμοῦ!